

Svenskt Gudstjänstliv

ÅRGÅNG 90 / 2015

Psalm, hymn och andlig visa
Hymnologiska studier

samtidigt bidra till forskningen och ge ett bidrag till Svenska kyrkans vardagliga (snarare: söndagliga) arbete. Jag hoppas att både det han gjort och det han valt att inte göra ska inspirera fortsatt forskning om nutida kyrkligt bibelbruk i skärningsfältet mellan exegetik och praktisk teologi.

Hanna Stenström

DAVID GUDMUNDSSON

Konfessionell krigsmakt

Predikan och bön i den svenska armén 1611–1721

Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis 56. Malmö: Universus Academic Press, 2014. 256 s. ISBN 978-91-87439-06-3

David Gudmundsson har skrevet en interessant doktorafhandling i kirkehistorie om prædiken og bøn i den svenske hær 1611–1721. Bogens hovedtitel er *Konfessionell krigsmakt*, hvilket giver et indtryk af det potentiale, som dette kirkelige materiale har for historisk forskning. Dette bliver tydeligt udnyttet i Gudmundssons bog.

Gudmundsson vil indledningsvis problematisere ældre kirkehistorisk forsknings syn på forkyndelsen i felten, nemlig, at den udgik fra Det Gamle Testamente (GT) og især indeholdt krigeriske temaer, og at den desuden prioriterede loven frem for evangeliet. Man har set på det kirkelige liv i felten som noget ganske andet end et kirkeligt liv i fredstid i Sverige. Gudmundssons resultat bliver dog, at henvisninger til GT ikke var enerådende i perioden 1611–1721. De fyldte mere i første halvdel af 1600-tallet, under Trediveårskrigen, men efter 1650 dominerede Det Ny Testamente. Samtidig var anvendelsen af GT ikke bare krigerisk. Der var mange fredelige henvisninger til Salmernes Bog ("Psalteren"). Lovkristendom ("det lagiska") var heller ikke dominerende, i al fald ikke under Den Store Nordiske Krig, hvor troen på Kristus og treenigheden var vigtig.

Det er typisk for bogen, at den især skrives i dialog med svensk kirkehistorisk forskning, mens den aktuelle, internationale forskning i bogen er mere faghistorisk. Det er dog også i forhold til faghistorisk forskning vigtigt at understrege, at kirkens rolle ikke bare kan ses som

krigsforherligende og præget af lovkristendom. Gudmundsson har en enkelt henvisning til Peter Englunds bog om Poltava, og denne giver en klar fornemmelse af dette, men dette kunne være diskuteret mere. Og da historieforskning om tidlig moderne tid i dag ofte indtager det religiøse, kunne man ønske, at forfatteren generelt havde opfattet relevante forskningsdiskussioner også i historiefaget som sit forskningsmæssige udgangspunkt.

Dette gælder ikke mindst, da Gudmundsson er inspireret af Thomas Kaufmanns begreb konfessionskultur. Udgangspunktet for Kaufmann er nok de forskellige konfessioner, men ikke i hovedsagen forstået ud fra teologiske idéer, men snarere som en mere praktisk kultur, hvilket netop er, hvad mange historikere har ledt efter. Gudmundsson skriver, at det er første gang Kaufmanns teori bliver anvendt i Sverige, og bortset fra at Kaufmann inspirerede Kajsa Brilkman i hendes analyse af reformationen¹, kender jeg heller ikke nogen svensk forsker, som har anvendt den internationalt velkendte teori så gennemført som Gudmundsson. Jeg håber derfor, at denne afhandling kan vække svenske forskeres interesse for Thomas Kaufmanns forskning.

Gudmundsson afgrænser sit forskningsfelt til at være kirken i krig, dvs. feltpræsternes virke og deres prædikener samt de salmer og bønne- og andagtsbøger, som blev anvendt i krig. Han undersøger ikke prædikener om krig uden for krigen, men mener dog, at prædikener for soldater, som skal i krig, også bør indgå i hans materiale. Han kalder det ”predikan i fält”. Det er en god afgrænsning for at kunne problematisere tanken om, at dette var en bestemt homiletisk genre, hvilket ved en sammenligning med fredstidsmateriale viser sig at ikke være tilfældet. Den skal snarere ses som en del af en fælles luthersk konfessionskultur, som var vigtig både i krig og fred. Dette er et godt resultat og et godt udgangspunkt for videre forskning, da det understreger, at det religiøse var vigtigt uanset, hvor mennesker var, og der er derfor anledning til at lede efter et religiøst verdensbillede i meget andet materiale. Men det åbner også for, at man kan anvende krigspræ-

¹ Kajsa Brilkman, *Undersåten som förstod. Den svenska reformatoriska samtalsordningen och den tidigmoderna integrationsprocessen*, Skellefteå 2013.

dikenerne til at sige noget om, hvordan præster prædikede i fredstid, og det er et emne, som vi i følge Gudmundsson ved meget lidt om.

Jeg vil nu diskutere nogle af Gudmundssons resultater og de problemer, som trods alt opstår i hans konfessionskulturelle analyse. For at kunne tale om konfessionskultur, bør der ikke kun være ligheder mellem religion i krig og i fred, men det lutherske skal også være vigtigt og tydeligt i det, som siges og skrives. Kaufmann mener desuden i følge Gudmundsson, at der skal findes konfessionelle modstandere, mens ideologiske splittelser inden for en konfessionskultur mellem f.eks. ortodoksi og pietisme bør være af mindre betydning.

Gudmundsson opdeler analysen af de religiøse tekstens tematik og funktion i, hvad han kalder tre ”erbjudna identifikationer”. Blandt historikere er forskningen om identiteter og identifikationer stor. Gudmundsson svarer på de mange spørgsmål, som opstår omkring, hvad elitens tekster siger om almindelige menneskers identitet, og hvor dyb, konstant og individuel en identitet kan være, ved at tegne konturer af tre identifikationer, som soldaterne får tilbudt, og som han mener, at de tager imod, men ved at kalde dem ”erbjudna identifikationer” understreger han, at vi ikke ved, hvordan disse identifikationer fik individuelle udtryk, heller ikke kollektive udtryk i en folkelig gruppe som menige soldater. Det er en løsning, som understreger problemet, men hvorvidt vi kommer længere end ved at operere med begreber som verdensbillede ved jeg ikke.

De tre identifikationer, som bogen diskuterer er ”rätt kristen”, ”svensk undersåte” og ”kristlig soldat”. Den første og den sidste ses inden for en kristen kontekst, mens i diskussionen af ”svensk undersåte” understreger Gudmundsson, at der fandtes et nationalt alternativ at vælge. Jeg begynder med de to religiøse identifikationer. I ”rätt kristen” viser Gudmundsson det lutherske i prædikenerne ved mange henvisninger til Luther, men også ved et stort fokus på troen som vejledning i livets handlinger, også i krigen. Det lutherske understreges desuden ved, at forskelle mellem teologiske retninger ikke trækkes frem, og at det er hverdagslivet og ikke krigen, som er i centrum. Det er altså almengyldige, lutherske tanker, som blev præsenteret for soldaterne. For mig er denne analyse overbevisende og vigtig.

For at vise, at det er en luthersk konfessionskultur, er det som tidligere sagt også vigtigt at finde konfessionelle modstandere i teksterne, og her er analysen svagere. Gudmundsson finder kun antagonismer mod det katolske, eller mere præcist mod paven og jesuitterne, under Tredivårskrigen. Der er intet senere og intet under Den Store Nordiske Krig. Dette gælder altså ikke generelt, og måske kan netop antagonismene være særligt vigtige i krig og måske især i Tredivårskrigen. Der er altså en fare for, at man, når man arbejder med en altfavnende konfessionskultur, ikke ser de forskelle, som kan findes, fordi en kultur også udvikler sig i relation til en kontekst og ikke kun til en konfession. Det er med andre ord vigtigt at understrege, at selvom vi arbejder med en luthersk konfessionskultur (og dermed med reformationens store gennemslag i kulturen), må vi stadig lede efter variationer i tid og rum. Og det er muligt, at man i de nordiske lande kan tale om en konfessionskultur uden, at det konfessionelt anderledes er så vigtigt, hvilket måske adskiller Norden fra Tyskland, hvorfra Kaufmann har sine resultater. I min forskning er de vildfarende inden for det evangelisk-lutherske et større problem end medlemmer af de andre konfessioner.²

Når det handler om ”kristelig soldat” så er analysen interessant og relevant i forhold til vor tids mange religiøse krige. Den viser sammenhængen mellem luthersk tænkning og krig, og hvordan det kan have set ud fra en soldats horisont. Det handler om krig som straf for synd, og freden som en gave fra Gud, men også om retten til at føre krige, hvis Gud og øvrigheden vil det, og årsagerne er de rette. Det handler om lydighed, men også om at Gud tilgiver mennesket, hvis det er ret at føre krig, og det er også kun i de tilfælde, at man har ret til at skade andre mennesker og slå ihjel. Det handler tillige om trøst og barmhjertighed og om kunsten at dø. At bekymre sig om sin egen død var vigtigt for alle mennesker i den tidlige moderne tid. Man skulle leve godt og siden få syndernes forladelse, inden døden indtraf. Tanken om livet i Himmerige var positiv og trøstefuld. Forskellen var, at

² Hanne Sanders, *Bondevækkelse og sekularisering. En protestantisk folkelig kultur i Danmark og Sverige 1820-1850*, Stockholm 1995, s. 31-58.

for en soldat kunne døden komme hver dag. Jeg har set det samme i min analyse af biskop Peder Vinstrups prædikener i forbindelse med de dansk-svenske krige i midten af 1600-tallet, hvilket støtter det alment lutherske i dette.³

Det største problem i bogen knytter sig til analysen af den nationale identifikation, hvor Gudmundsson konkluderer, at indbyggerne i det tidlige moderne Sverige fik tilbudt en national identitet. Han udgår fra, at det er alment accepteret blandt forskere, at det nationale eksisterede i 1600-tallets Sverige, hvilket langt fra er tilfældet, snarere er debatten om dette levende blandt historikere. Jeg mener heller ikke, at hans analyse viser en svensk nationalisme. Han ser belæg for, at mennesker kunne være svenske undersåtter og elske fædrelandet, og for loyalitet mod øvrigheden. Der er sammenligninger mellem Israels folk og svenskerne, men det svenske folk beskrives sjældent i modsætning til andre folk. Inspireret af min analyse af Peder Vinstrup ser jeg snarere dette som tanker om et religiøst defineret folk, som havde sin plads i en større religiøs historie, og desuden en loyalitet og lydighed, som er grundlæggende luthersk og bl.a. findes i samfundstanken i Luthers hustavle. Colin Kidd skriver i sin bog, *British Identities Before Nationalism*, at der er stor forskel på at der findes folk, som nok er forskellige, men fungerer i en fælles, religiøs historie, og et nationalt defineret folk, som grundlæggende bygger på forskelle mellem folk.⁴ Jeg mener derfor, at denne identifikation snarere skal ses som en del af en konfessionskultur end af et nationalt verdensbillede. Det er dog givende, at Gudmundsson har opdelt sin analyse i disse tre identifikationer, da det skaber grund for at fortsætte diskussion af, om nationalisme fandtes i 1600-tallet, og måske om relationen mellem nation og religion.

Der er meget mere at hente i Gudmundssons bog, og har man en interesse for religiøse kulturer, er bogen en guldgrube af klare og kil-

³ Hanne Sanders, "Religiøst eller nationalt verdensbillede? Skåne efter overgangen til Sverige i 1658", *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500-1800*, København 2001, s. 231-252.

⁴ Colin Kidd, *British Identities Before Nationalism. Ethnicity and Nationhood in the Atlantic World 1600-1800*, Cambridge 1999.

denære analyser, og med Kaufmanns hjælp giver den os en mulighed for at få mere viden om det lutherskes betydning i et praktisk virke og blandt almindelige mennesker i den tidlige moderne tid. Jeg anbefaler derfor varmt bogen og håber også, at den kan stimulere til en god diskussion, som kan føre forskningen videre.

Hanne Sanders

MARKUS HAGBERG (RED.)

Gudstjänsten

Platsen för växt och fördjupning

arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelses årsbok 2013. Skellefteå: Artos, 2014. 95 s.
ISBN 978-91-7580-704-1

Gudstjänsten – platsen för växt och fördjupning kommer i en tid då Svenska kyrkan är mitt uppe i ett, inte okontroversiellt, arbete med att utveckla sina gudstjänstordningar. Just då är mångfalden av åsikter och infallsvinklar särskilt viktiga för att skapa en vidare förståelse av det som klassiskt uttrycks som kyrkans gåva och uppgift: att fira gudstjänst. Boken kan därför betraktas som ett bidrag till perspektivrikedomen.

Gudstjänsten – platsen för växt och fördjupning är en antologi där det mesta är hämtat från aKF:s kyrkodag i Stockholm 2013. Den består av tre föredrag och sex mer vittnesbördsartade inlägg, alla de senare med rubriken *Vad förväntar jag mig av kyrkan?* Avslutningsvis finns två predikningar. De längre texterna är ”Tron som eucharistisk praktik. Om den enskilda människans förening med Kristus i mässan” av Sven-Erik Brodd, ”Gudstjänstens växt, gudstjänstens förnyelse” av Per Åkerlund och ”Att leva sakramentalt” av Sr. Veronica Tournier. Av rent omfångsmässiga skäl är det dessa bidrag som sätter den starkaste prägnen på boken.

I förordet, av Björn Fyrlund och Markus Hagberg, anges att det centrala i gudstjänsten är de tre nyckelförhållandena *bekännelsen*, *kontinuitet* och *kontextualitet*. Varje gudstjänstordning måste ta hänsyn till dessa. Sannolikt finns det i den ansatsen en konsensus mellan de flesta som arbetar med gudstjänstens förnyelse, även om man bevisligen